

שותפות בין לומדי תורה לבין אנשי צבא¹

לאחרונה פנו אלינו קציני צבא בבקשה לבירור הבסיס ההלכתי ליוזמה חדשה של יצירת שותפות פורמלית בין כוללים של לומדי תורה לבין יחידות צבאיות: לומדי התורה יקנו מזכויותיהם בלימוד התורה לאנשי הצבא – כדי להגביר את זכויות הלוחמים ולסייע להם לנצח במלחמה, ואילו חלקם של אנשי הצבא בשותפות יתבטא בעובדה, שבעצם פעילותם הם מאפשרים ללומדים ללמוד בהשקט ובבטחה. במאמר זה אנו מבצעים את הבירור המבוקש, ולפי בקשת הפונים, אנו מציעים נוסח לכתב השותפות.

א. חובת הלוחמים בלימוד תורה

בספר יהושע² מתואר המפגש בין מלאך ה' ליהושע בעת המלחמה על יריחו: "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא, והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו. וילך יהושע אליו ויאמר לו: הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר: לא, כי אני שר צבא ה' עתה באתי...". הגמרא³ מסבירה את תביעתו של המלאך מיהושע: "אמר לו: אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה! – אמר לו: על איזה מהן באת? – אמר לו: 'עתה באתי' (רש"י: על של עכשיו). מיד: 'וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק' (שם, ח', יג). אמר רבי יוחנן: מלמד, שלן בעומקה של הלכה".

גמרא זאת מלמדת אותנו, שיש חובה על אנשי הצבא לקבוע זמן מיוחד ללימוד תורה, ואפילו התעסקות במלחמת מצווה – כמלחמת יהושע ביריחו – אינה פוטרת אותם מחובה זאת.

לכאורה, היה שייך לומר בזה: "העוסק במצוה – פטור מן המצוה"⁴, אך כבר יישב זאת הרב אליעזר יהודה ולדנברג בספרו "ציץ אליעזר" – באומרו⁵, שבפשטות אין פוטרים את הלוחמים מחיוב תלמוד תורה, כיוון שזכות לימוד התורה תסייע להם לנצחון מהיר יותר. ממילא הרי זה כאילו חלק מכלי הזיין, וכמו שמצינו⁶, שמבאר רב את הפסוק "וירק את חניכיו" (בר' י"ד, יד) הנאמר באברהם

הערות: תלמוד תורה; צבא; שו"ת.

1. המאמר לקוח מספרו של המחבר "שו"ת לבוש שדה", הנמצא כעת בהכנה.
2. ה', יג-יד.
3. מגילה ג' ע"א וע"ב; סנהדרין מ"ד ע"א וע"ב.
4. סוכה כ"ו ע"א.
5. המאמר "צביונו הרוחני של צבא ישראל" (בצומת התורה והמדינה, כרך ג', עמ' 195-211, מכון "צומת").
6. נדרים ל"ב ע"א.

שנתון "מע" – תשס"ד כרך ט'

"שהוריקן בתורה", ומפרש הרא"ש: "זירזן בזכות התורה, ובשבילה ניצחו במלחמה".
 אכן, התורה נקראת חרב, שהרי נאמר⁷: "חגור חרבך על ירך, גבור, הודך והדרך", ואמרת
 הגמרא⁸: "אמר ליה רב כהנא למר בריה דרב הונא: האי בדברי תורה כתיב!".
 ברוח זו כתב הנצי"ב⁹, שזכות התורה היא חרב של ישראל, ובזכות זו הגן ה' ולחם בשביל אברם.
 עוד הוסיף שם, שככל שהמלחמה כבדה, יש להעמיק יותר בהלכה ולשנן את החרב. וכך עשה אברם
 – הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה, עד שהיה קשה להם להבין, והוריקו פניהם.
 ולעניין זה נאמר בגמרא¹⁰, שהתורה "מגנא ומצלא", ומובא שם בגמרא: "את זו דרש רבי מנחם בר
 יוסי: 'כי נר מצוה ותורה אור'¹¹ – תלה הכתוב את המצווה – בנר, ואת התורה – באור: את המצווה
 – בנר, לומר לך: מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצווה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת
 התורה באור, לומר לך: מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם; ואומר: (שם, שם, כ"ב)
 'בהתהלךך תנחה אותך' וגו', 'בהתהלךך תנחה אותך' – זה העוה"ז, 'בשכבך תשמור עליך' – זו
 מיתה, 'והקיצות היא תשיחך' – לעתיד לבוא; משל לאדם, שהיה מהלך באישון לילה ואפילה,
 ומתיירא מן הקוצים ומן הפחיתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין, ואינו יודע באיזה דרך
 מהלך. נזדמנה לו אבוקה של אור – ניצל מן הקוצים ומן הפחיתים ומן הברקנים. ועדיין מתיירא
 מחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך. כיוון שעלה עמוד השחר – ניצל מחיה רעה
 ומן הליסטין, ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך. הגיע לפרשת דרכים – ניצל מכולם ... מאי פרשת
 דרכים? אמר רבי חסדא: זה תלמיד חכם ויום מיתה. רב נחמן בר יצחק אמר: זה תלמיד חכם ויראת
 חטא. מר זוטרא אמר: זה תלמיד חכם, דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא (=שעולה לו שמועתו
 לפי ההלכה)!

אמנם, בזמן שאנשי הצבא עסוקים ממש בפעילות מבצעית, פטורים הם מתלמוד תורה, כפי שנובע
 מדברי רש"י¹²: "ועכשיו – שהוא לילה, היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם נלחמים בלילה",
 וכך¹³: "וכיוון דביום אי אתם יכולין לעסוק בתורה מחמת עסקי מלחמות, צריכים אתם לעסוק
 בתורה בלילה...", אך אין ספק, שלמוד תורה גם בעת הפעילות המבצעית יגביר את זכויות
 הלוחמים ויסייע להם לנצח במלחמה.

7. תהלים מ"ה, ד.

8. שבת ס"ג ע"א.

9. פירוש "העמק דבר" על בראשית י"ב, י"ז וכן על בראשית י"ד, י"ה.

10. סוטה כ"א ע"א.

11. משלי י', כג.

12. מגילה ג' ע"א.

13. רש"י לסנהדרין מ"ד ע"ב.

שנתון "ye" – תשס"ד כרך ט'

ב. שותפות יששכר וזבולון

ישאל השואל: והרי אין בידם של הלוחמים ללמוד בעת הפעילות, וגם שלא בעת הפעילות המבצעית – הם עסוקים באימונים ובהכנות ואינם יכולים ללמוד תורה. יתר על כן, ומה על החיילים שאינם יודעים ללמוד?

הפתרון למצב כזה נמצא בדברי הטור¹⁴: "כל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה: בין עני, בין עשיר, בין שלם בגופו, בין בעל יסורין, בין בחור, בין אם הוא זקן גדול. אפילו עני המחזיר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים – חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: 'והגית בו יומם ולילה'. ומי שאי אפשר לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן, יספיק (=יספק) לאחרים הלומדים, ותיחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו – כמו שדרשו חכמים בפסוק: 'שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך'", וכן הוא בשולחן ערוך¹⁵. בהגהתו על השולחן ערוך מוסיף הרמ"א¹⁶: "ויכול אדם להתנות עם חבירו, שהוא יעסוק בתורה, והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר...".

כאמור בטור, המקור לשותפות מעין זאת הוא שותפותם של יששכר וזבולון, כפי שמצינו במדרש¹⁷: "זבולון לחוף ימים ישכון – הרי זבולון קדם ליששכר, שכן מייחסן: 'יששכר, זבולון'. ולמה כן? אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו. לפיכך קדמו! עליו אמר הכתוב¹⁸: 'עץ חיים היא למחזיקים בה', יששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו. וכן משה אומר¹⁹: 'שמח זבולון בצאתך!' למה? 'יששכר באהליך'. שלך הן, שאת מסייעו לישב בהן'".

שתי דוגמאות נוספות לשותפות מעין זאת מוזכרות בגמרא²⁰, והן שותפותם של האחים שמעון ועזריה ושותפותם של ר' יוחנן והנשיא. אשר לשותפות הראשונה, במשנה²¹ מוזכר "שמעון, אחי עזריה", ואומר רש"י שם: "על שם שעזריה עסק בפרקמטיא וסיפק צורכי שמעון אחיו, בשעה שהיה עוסק בתורה. והתנו ביניהן, שיהא חלק לעזריה בשכר תלמודו של שמעון... לפיכך נקרא על שמו שלמד על ידו". על השותפות השניה אומר רש"י²²: "וכן ר' יוחנן למד על-ידי הנשיא שהיה מפרנסו".

14. יורה דעה סימן רמ"ו.

15. יורה דעה סימן רמ"ו סעיף א'.

16. שם.

17. בראשית רבה פרשה צ"ט.

18. משלי ג', יח.

19. דברים ל"ג, יח.

20. סוטה כ"א ע"א.

21. זבחים פרק א' משנה ב'.

22. על סוטה כ"א ע"א.

כן כתב ר' שלמה גנצפריד בקיצור שולחן ערוך²³: "כל איש ישראל חייב ללמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזיר (=המחזר) על הפתחים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר²⁴ 'והגית בו יומם ולילה'. ומי שאינו יודע כלל ללמוד, או שאי אפשר לו מחמת רוב הטרדות – יספיק (=יספק צרכים) לאחרים הלומדים, ותיחשב לו כאילו לומד בעצמו. כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה בפסוק: 'שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך': זבולון ויששכר עשו שותפות, זבולון עסק בסחורה והספיק ליששכר פרנסתו, שיהיה לו פנאי לעסוק בתורה. לפיכך הקדים הפסוק זבולון ליששכר, מפני שתורתו של יששכר – על-ידי זבולון היתה. וכן מצינו במשנה, 'שמעון, אחי עזריה, אומר' וכו' ונקרא שמעון על שם אחיו, עזריה, לפי שעזריה עסק בפרקמטיא והיה מספיק צרכי שמעון אחיו, שהיה עוסק בתורה, והתנו ביניהם, שיהא חלק לעזריה בשכר לימודו של שמעון. ועל כל פנים, יתאמץ כל אדם ללמוד אפילו רק מעט בכל יום ובכל לילה".

מאחר שלא שייך לומר, שיחידה צבאית תתמוך תמיכה כלכלית בלומדי תורה, הרי ניתן להציע שותפות, שבה לומדי התורה זוקפים חלק מלימודם לזכות אנשי הצבא ביחידה צבאית מסוימת, כאשר חלקם של אנשי הצבא בשותפות מתבטא בעובדה, שבעצם פעילותם הם מאפשרים ללומדים ללמוד בהשקט ובבטחה.

ג. תרומתם של אנשי הצבא ללומדי התורה

הצעה זאת מעוררת מספר שאלות.

שאלה ראשונה:

האם פעילותם של אנשי הצבא נחשבת לתרומת ללומדי התורה?

לכאורה, ממקורות רבים²⁵ יוצא, כאילו השותפות עם לומדי התורה הינה שותפות על בסיס כלכלי, המתבטאת בהספקת פרנסה לעוסקים בתורה. סברה זו קשה, שהרי מצינו בגמרא²⁶: "גדולה הבטחה, שהבטיחון הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים, שנאמר²⁷: 'נשים שאננות, ק'מנה, שמענה קולי, בנות ב'טחות, האזנה אמרת'. אמר ליה רב לרבי חייא: נשים – במאי זכיין? באקריוי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו (רש"י: ממתנות לבעליהן,

23. סימן כ"ז סעיף ב'.

24. יהושע א', ח.

25. שו"ת "אבקת רוכל" לרבי יוסף קארו סימן ב', ש"ך יו"ד סימן רמ"ו ס"ק ב', שו"ת "אגרות משה" לרב משה פיינשטיין חלק יו"ד ד' סימן ל"ז, ועוד.

26. ברכות י"ז ע"א.

27. ישעיהו ל"ב, ט.

שנתון "ye" – תשס"ד כרך ט'

ונתונות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת), עד דאתו מבי רבנן". וכן נאמר²⁸: "נהי דפקודי לא מפקדא, באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרן להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא, מי לא פלגאן בהדייהו?" (אעפ"י שהאשה אינה מצווה, מ"מ בשכר זה שהן גורמות לבניהן לקרות בתורה ולשנות במשנה וממתינות לבעליהן עד שבאים מביהמ"ד, האם אינן חולקות שכר אתם?!). אם כן, מוכח, שיצירת תנאים המאפשרים ללמוד תורה היא זכות גדולה ששכרה רב. והרי ברור לכל, שפעילותם של צבא ההגנה לישראל וכוחות הביטחון, העוסקים בהגנה על גבולות המדינה ובמניעת פעולות עוינות, מאפשרת שגרת חיים תקינה של כל אזרחי המדינה – בכלל, ושל לומדי התורה – בפרט. לכן, סיועם ללימוד התורה הוא מעין סיוען של הנשים.

ד. שכרו של המסייע ללימוד תורה מול שכרו של הלומד עצמו

שאלה שנייה, שראוי לדון בה:

ראינו אפוא, כי שכרן של הנשים הוא גדול בשל היותן מאפשרות לבעליהן ולבניהן ללמוד, אך האם זכויותיהן זהות לזכויותיהם של לומדי התורה עצמם, או שמא זהו שכר מסוג אחר' הניתן למסייע לקיום מצווה?

אכן, בסיוע לקיום שאר מצוות התורה – מקבל המסייע שכר מיוחד, כפי שמוכח בשו"ת "אגרות משה"²⁹: "בכל מצוות התורה, כשאחד גרם, שחברו יעשה מצווה – אין לו חלק בשכר המצווה, שהשי"ת נותן למקיים המצווה, אלא כל השכר דאיכא לקיום מצווה ההיא הוא להמקיים, וזה שגרם, שחברו יעשה המצווה – יש לו שכר על מעשיו ודבריו שגרמו, שהוא שכר מיוחד". אך שונה הדבר בלימוד תורה, כפי שכתב שם: "ובלימוד התורה הוא – כפי מה שמשמע – איפכא, שיש לו מחצה שכר, שהיה נותן השי"ת ללומד התורה לבדו, אם היה גם מתפרנס בעצמו. דכיוון שפרנסתו היתה על-ידי אחר, כהא דיששכר, שעסק בתורה ונתפרנס על-ידי זבולון, יש לו לזבולון מחצה שכר, דהיה ניתן ליששכר. ולא מצינו, שיש לזבולון עוד שכר מיוחד על מה שגרם ליששכר ללמוד. כן משמע אליבא דרש"י והרבנו ירוחם, שכן פסקו הרמ"א והש"ך".

אמנם, לנצי"ב³⁰ יש סברה הפוכה:

לטענתו, יש הבדל בין השכר הרוחני של תורה, לבין שכר של מצוות, עד כי אין דמיון שכר מצווה לשכר תורה, ובעוד המסייע לעושי מצווה – יכול, שיהא שכרו שווה לעושה מצווה, הרי המסייע לתלמיד חכם שילמד, אף-על-פי שזוכה ויושב בישיבה של מעלה, מכל מקום אינו שווה לתלמיד חכם עצמו.

28. סוטה כ"א ע"א.

29. חלק יו"ד ד' סימן ל"ז.

30. שו"ת "משיב דבר" חלק ג' סימן י"ד.

והובאו הדברים גם בשו"ת "ציץ אליעזר"³¹.

מכל מקום מפורש בגמרא במסכת סוטה שם, ששכרן של הנשים הוא חצי משכרם של הגברים בלימוד התורה ("פלגאן בהדייהו"), וכן הוא כל מהלך הגמרא שם.

ה. הצורך בשותפות פורמאלית

לאור האמור לעיל, ניתן לשאול שאלה שלישית:

לנשים יש שכר של לימוד תורה בשל היותן מאפשרות לבעליהן ולבניהן ללמוד, אף-על-פי שאין להן שותפות פורמלית וממוסדת כשותפות יששכר וזבולון. באופן דומה גם לאנשי הצבא ישנו שכר רב ממילא, ומדוע צריך ליצור שותפות מסוימת ומוגדרת ביניהם לבין לומדי תורה?

נשים עצמן פטורות מלימוד תורה, כפי שדורשת הגמרא³²: "ולמדתם אותם את בניכם – ולא (את) בנותיכם", אך גברים חייבים בלימוד תורה, גם אם הם מסייעים לאחרים ללמוד. הדבר משתמע, בין היתר, מסיפור המלחמה על יריחו, אשר בו פתחנו את דברינו, וממנו מוכח, שהלוחמים עצמם, אף שבפעילותם הם מאפשרים את לימוד התורה של כל העם, מכל מקום הם נתבעים על כך שבזמן שאין הם עסוקים בקשרי מלחמה, עליהם להיות עוסקים בעצמם בלימוד התורה.

יתרה מזאת, היה מקום לומר, שהנשים זוכות אוטומטית בשכר לימוד התורה של בעליהן ובניהן בשל ההשפעה הישירה, שיש להן על לימוד התורה של בעליהן ובניהן, אך אין זה כך אצל אנשי הצבא: לפעילותם אין השפעה ישירה על לימודם של לומדי תורה מסוימים, ולכן על לומדי התורה לקשור את לימודם לשירותם של אנשי הצבא בבחינת "לדידי שויה".

ו. השותפות אינה גורעת מזכויותיהם של לומדי התורה

שאלה רביעית:

האם השותפות, המוצעת בין לומדי התורה לבין אנשי הצבא, לא תגרע מזכות התורה – של לומדי התורה, בהעבירם חלק מזכויותיהם לאנשי הצבא?

בשו"ת "מנחת יצחק"³³ הביא ר' יצחק יעקב וייס את דברי "אור החיים" הקדוש, לשמות ל', ג, על הפסוק "זה יתנו":

"...ונמשך גם כן אמרו 'כל העובר על הפקודים' עם שלמטה, לומר תיקון למי שאינו בן תורה... יתן מחצית השקל כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה ורבים כהם, אשר יחצון את כספם לעמלי תורה.

31. חלק ט"ז סימן ה'.

32. קידושין כ"ט ע"ב ו-ל' ע"א.

33. חלק ו' סימן ק'.

שנתון "ye" – תשס"ד כרך ט'

ואומרו 'בשקל הקודש' – פירוש בעד שקל הקודש שהוא התורה. או ירצה שבזה ישווה הוא לנותן אמרי שפר – כאומרו 'בצל החכמה בצל הכסף' (קהלת ז', יב).

או ירצה על דרך אומרם ז"ל: שקל הקודש כפול היה (בכורות ו' ע"א). בא להודיע, כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו – לא שיתנכה מחלק הלומד, ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכר. לא כן הוא, כי שקל הקודש כפול הוא, ונמצא כל אחד בידו שקל שלם. והבן".

אם כן, לא נגרע מחלקו של לומד התורה, כאשר חלק מזכויותיו עוברות לתומך בלומדי התורה.

באותו אופן מסביר החיד"א בספרו "ראש דוד" את הפסוק³⁴: "אם שכיר הוא בא בשכרו".

וזו לשונו: "רומז לחכם, שנשכר מן עשיר אחד, שעשו שותפות על דרך יששכר וזבולון, לא תימא, שחצי שכרו שלוקח העשיר נגרע מן החכם. לא כן, כי אוצר ה' מלא כל טוב לתת לאיש העשיר כדרכיו חצי שכר הלימוד, ולחכם – כפרי מעלליו ישיב לו בשלימות. וזהו "בא בשכרו" – משלם".

אמנם, בפרשת קדושים החיד"א ב"ראש דוד" נטה קצת מזה והלך בדרך אחרת – באומרו: "הנה מקום לחקור גבר חכם, דלא מצא לפרנס עצמו, ועל כן הוצרך להשתתף בפריטי העשיר כיששכר וזבולון, ונמצא, כי אין לו במה שלומד כי אם החצי והחציו לנדיב המחזיק בידו. והחכם – הנה אשה לקראתו: באשתו אמרו דפלגא בהדיה. היכי לדיינו להאי דינא? אי האשה לוקחת החצי והעשיר החצי והוא נשאר ריקם, ואם תמצא: לומר לא מן השם הוא זה, דעיקר תורה זו החכם בחכמתו יום ולילה וטרח ועסק בה, ואיך ייתכן, דבעל תורה מבחוץ, והעשיר ואשתו יציגו אותו כלי ריק וכו'?"

אבל ראיתי להרב מהר"ש פרימו ז"ל, שם, דבתוך דבריו – לדרכו היה מהלך וכתב מסברתו, דהחצי שנוטלת אשת חבר אינו נגרע מחלקו, כי הוא אדעתיה דידיה עביד, ולא התנו על כך. רק שהקב"ה בחסדו הוא נותן לה החצי מבעלה מאתו יתברך, מה שאין כן העשיר שהתנו על כך".

לפי הסבר זה, רק אם השני מחזיק אותו בלא תנאי של שותפות, הרי לא נגרע מחלקו של התלמיד חכם.

מכל מקום, ברור, כי בשותפות המוצעת – אנשי הצבא אינם מעמידים שום תנאי ללומדי התורה, שהרי הם מחוייבים לדאוג לבטחונם של כל תושבי המדינה בלא שום תנאי. לכן במקרה כגון זה, לכל השיטות, לא נגרע מחלקם של לומדי התורה, המתנים לתת מזכויותיהם לאנשי הצבא. יתרה מזאת, יש כאן בוודאי זכות של הכרת הטוב מצד לומדי התורה לאנשי הצבא, המוסרים את נפשם על הגנת המדינה.

ז. השותפות יכולה להתבצע גם ללא ידיעתם של אנשי הצבא

שאלה חמישית:

34. שמות כ"ב, יד.

שנתון "לע" – תשס"ד כרך ט'

האם ניתן לבצע שותפות כזאת ללא ידיעתם של אנשי הצבא?
 בשני מקומות במשנה³⁵ נשנה הכלל: "זכין לאדם שלא בפניו", שענינו: דברים שהם זכות לאדם – מקנים לו גם שלא בנוכחותו ושלא מדעתו.
 מכוח הכלל הזה קובעת המשנה בגיטין, שאדם שכתב שטר שחרור לעבדו וזיכה לו בו על-ידי אחר, יוצא העבד לחירות מיד עם זיכוי השטר על-ידי האחר, ואין האדון יכול לחזור בו.
 המשנה בעירובין קובעת, שבעירובי חצרות מערבין לאדם גם שלא לדעתו.
 כן פסק הרמב"ם³⁶, שהמזכה לחבירו במתנה על-ידי אחר, כיוון שהחזיק בה אחר, זכה חבירו, אף-על-פי שלא הגיעה המתנה לידו, ואין הנותן יכול לחזור בו. וכן הוא בשולחן ערוך³⁷.
 מכוח הכלל הזה אומרת הגמרא³⁸, שגר קטן – מטבילין אותו על דעת בית דין, כי זכות הוא לו, וכן נפסק להלכה ברמב"ם³⁹ ובשולחן ערוך⁴⁰. לכן גם במקרה דנן – ניתן להקנות את זכות לימוד התורה לאנשי הצבא שלא בנוכחותם ובלא ידיעתם.

ה. השותפות יכולה להתבצע גם במקרה של התנגדות מצד אנשי הצבא

שאלה ששית:

האם השותפות תקפה גם במקרה של התנגדות אנשי הצבא לשותפות מעין זאת, כגון שאין הם מעריכים כלל את לימוד התורה?

בשו"ת "אגרות משה"⁴¹ כתב: "שצריך לעשות שותפות זו דווקא עם אחד המחשיב לימוד התורה ביותר, שכדאי לו לעמול בשביל חשיבות הלימוד כל ימיו, כמו שהעוסק בתורה לומד כל ימיו. אבל אם אינו חשוב לו כל כך לימוד התורה, אך עושה זה בצירוף אהבתו ליששכר העוסק בתורה – לא מצד שהוא חכם בתורה, אלא מטעם אחר, שהוא שכנו וקרובו וכדומה – לא נחשב זבולון כלומד תורה. אלא דווקא כשעושה זבולון (את) השותפות, משום שהוא רוצה לקיים מצוות לימוד התורה, והיה עושה שותפות זו גם עם תלמיד חכם אחר, ומה שבחר לעשות השותפות עם יששכר זה, שהוא קרובו ושכנו ואוהבו הוא, כיוון דגם שכנו וקרובו ואוהבו רוצה בזה, ולכן עושה עמו השותפות, ודאי שפיר הוא עושה ויהיה לו חצי השכר תורה. וממילא כל שכן, שלא שייך שותפות זו עם אלו, שאין מחשיבין כלל שכר התורה. ולא דמי למה שאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם

35. גיטין א', משנה ו ועירובין ז', משנה י"א.
 36. הלכות זכיה ומתנה ד' הלכה ב'.
 37. חושן משפט סימן רמ"ג סעיף א'.
 38. כתובות י"א ע"א.
 39. הלכות איסורי ביאה י"ג הלכה ז'.
 40. יורה דעה סימן רס"ח סעיף ז'.
 41. חלק יו"ד ד' סימן ל"ז

שנתון "לע" – תשס"ד כרך ט'

בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמן בנזיר דף כ"ג ע"ב, שזהו רק לעניין, שאיכא מצווה, גם כשעושה שלא לשמן, וממילא איכא גם שכר. אבל להתחשב כמו (=להיחשב) שלומד ומקיים מצוות לימוד התורה, כיוון שחזינו, שלא נעשה ממילא שותף רק במה שגורם שילמוד אלא דווקא בהתנו שיהיו שותפין באופן זה, לא שייך שיעשה זה, כשמחשב שעושה זה בשביל טעמים אחרים."

ברור מדבריו של ה"אגרות משה", שהוא דן בשותפות של עסקה, שהתומך בלימוד התורה נוטל חלק פעיל בגיבושה, ואשר במקרה מעין זה יש חשיבות מכרעת לטעמיו לקיום העיסקה. לעומת זאת, במקרה דנן, ישנה חד-צדדיות מהבחינה, שהתומך בלימוד התורה אינו מתנה את קיום חלקו בעיסקה בשום דבר: אין לו שום ציפיות, ואולי אפילו אינו מודע לקיומה של העיסקה, המתבצעת מכוח "זכין לאדם שלא בפניו", כפי שדנו בדבר בסעיף הקודם.

אמנם, לא ניתן לתת מתנה לאדם בעל כורחו, ולכן נפסק להלכה ברמב"ם ובשולחן ערוך⁴², שאם האדם שזכו בשבילו מתנגד לקבלת המתנה, הרי הנתנה מתבטלת. וכמו כן, קטן, שגיירו אביו או שגירוהו בית דין, יכול למחות משיגדיל. לעומת זאת, הרשב"א⁴³ – בדונו בעבד כנעני, שצווח שאין רצונו, שיזכו לו שטר שחרור על-ידי אחרים, כתב: "ואי לאו דמסתפינא, אמינא דהכא אפילו בעל כורחו נמי, ומתנת ממון – שאני, דלאו זכות גמור הוא, ואדרבה חוב הוא מצד עצמו, דכתיב 'ושונא מתנות יחיה' (משלי ט"ו, כז), אלא מצד שנפשו של אדם מחמדתן, קרי ליה זכות, ואף-על-פי שהוא מצד עצמה חובה – זכין לו שלא בפניו. אבל גט שחרור, דזכות גמור הוא, דמתירו בבת חורין ומכניסו לכלל מצות ישראל, זכין לו מכל מקום. אפילו עומד וצווח, בטלה דעתו אצל כל אדם".

ואף כי הר"ן⁴⁴ כתב, שמדברי הר"ף נראה, שהוא סובר דדוקא שלא מדעתו, אבל בעל כורחו – לא, ושכך נראה גם מדברי הרמב"ם בפרק ה' מהלכות עבדים, הנה כתב הוא, שאחרים אומרים (בפירוש), שהעבד משתחרר בעל כורחו. עיין בשו"ת "יביע אומר"⁴⁵ לר' עובדיה יוסף (שם) מובאים מקורות נוספים).

עוד משמע כשיטת הרשב"א בשו"ת "בית יוסף"⁴⁶, שכתב, שצריך שאב יתרצה לקידושי בתו שנעשו בלא ידיעתו, לפי שאינן זכות גמור, שהרי היא יוצאה מרשותו לכמה דברים, ואם כן משמע, שבדבר, שהוא זכות גמור, אין לחשוש.

דברי הרשב"א, שזכין לאדם שלא בפניו אפילו בעל כורחו, אם שהוא זכות גמור לו, מובאים, בין היתר, גם על-ידי ר' יצחק אייזיק הלוי הרצוג⁴⁷ ועל-ידי ר' שלמה זלמן אויערבך⁴⁸.

42. שם.

43. חידושי הרשב"א לקידושין כ"ג ע"א.

44. לקידושין כ"ב ע"ב.

45. חלק ג' - חו"מ סימן ב'.

46. דיני קידושין סימן ז'.

47. שו"ת "היכל יצחק" אבן העזר ב' סימן נ"ג.

48. שו"ת "מנחת שלמה" סימן ע"ט.

מאחר שאין חולק על כך שזכות לימוד התורה היא זכות גמורה אצל כל אדם, הרי נראה, שהשותפות המדוברת תקפה גם במקרה של התנגדות אנשי הצבא, אף שסביר להניח, שלא תתעורר התנגדות כזאת.

ט. ראשי הישיבה יכולים לכפות את השותפות על בחורי הישיבה

שאלה שביעית:

האם יכולים ראשי הישיבה לגבש עסקה מעין זאת גם ללא ידיעתם והסכמתם של כל בחורי הישיבה?

אמנם, בשו"ת "אגרות משה"⁴⁹ כתב: "גם אלו, שיסדו ישיבה וצריכים לעזור להתלמידים במצבם הגשמי והם לוקחים סכומים גדולים מאינשי, יכולים לומר להם, דכשיתן סכום להחזקת תלמיד בישיבה לשנה, יהיה לו חצי שכר התורה, שיהיה להתלמיד בעד לימודו בתורה. אבל מוכרחין לעשות זה ברשות התלמיד, דהא לא שייך, שיתנו דבר ששייך להתלמיד בלא רשותו".

הראינו לעיל, שלהבדיל משותפות רגילה של זבולון ויששכר, כיוון שאנשי הצבא אינם מעמידים שום תנאי ללומדי התורה בשותפות המוצעת, הרי לכל השיטות לא נגרע מחלקם של לומדי התורה, המתנים לתת מזכויותיהם לאנשי הצבא. לכן בעסקה המוצעת, אנשי הצבא הם בגדר נהנים, ולומדי התורה הם בגדר אינם חסרים, והגמרא⁵⁰ אומרת, ש"כופין אותו על מדת סדום", וברש"י שם: "מדת סדום – זה נהנה וזה לא חסר". נעיר, כי כלל זה של כפייה במקרה של "זה נהנה וזה לא חסר" – מופיע בפסיקות רבות של הראשונים והאחרונים.

יתרה מזאת, לא כל שכן, שכפייה תקפה במקרה של 'זה נהנה וזה נהנה'⁵¹. מאחר שבמקרה דנן שייך לומר, שזהו גדר של 'זה נהנה וזה נהנה', שהרי לומדי התורה לא רק שלא נגרע חלקם, אלא הם ייהנו משמירה מעולה יותר של אנשי הצבא אם זכויותיהם תרבינה, הרי נראה שניתן לכפות על כך, ואין צריכים את הסכמתם של בחורי הישיבה.

כמו כן, נראה, שאין אפילו צורך בידיעתם של בחורי הישיבה על ההסכם: בשו"ת "ציץ אליעזר"⁵² הדין בשאלה, אם מותר לצלם מאמרים מספר או מכתב-עת לשם לימוד ושימוש עצמי ולא לשם מסחר, אם בשער הספר או כתב העת מופיעה אזהרה, שאין להעתיק שום חלק מהתוכן ללא רשות המחבר או המו"ל, הורה להתיר, בין היתר, מהטעם, ש"בזה נהנה וזה לא חסר" – כופין אותו על מדת סדום, ובוודאי במקרה כזה אין מיידעים את המחבר או המו"ל על כל צילום שעושים. מכל

49. חלק יו"ד ד' סימן ל"ז.

50. בבא בתרא י"ב ע"ב.

51. ראה שו"ת מהרי"ק לרבי יוסף בן שלמה קולון סימן כ"ט וכן שו"ת רדב"ז לרבי דוד בן שלמה אבן זמרא חלק א' סימן קמ"ו.

52. חלק י"ח סימן פ'.

שנתון "ye" – תשס"ד כרך ט'

מקום, ראוי לשתף את כלל בחורי הישיבה בכינונו של הסכם השותפות עם היחידה הצבאית.

י. שותפים אחרים אינם יכולים לעכב

שאלה שמינית:

שאלה נוספת העשויה להישאל היא בדבר שותפות עם מוסדות, הנתמכים כלכלית על-ידי תורמים בגדר של שותפות יששכר וזבולון: האם יכולים אותם מוסדות, המחויבים כבר לתומכים אחרים, להקצות זכויות בלימוד התורה לשותפים החדשים, והאם יכולים שותפים אחרים לעכב בידם? בשו"ת "מנחת יצחק"⁵³, כתב, שבמקרה כגון זה, אם לא התנו בתחילה שלא לקבל תמיכה גם מאחרים, הרי שאין מניעה, שיתקשרו בהסכם שותפות עם תומך נוסף. יתרה מזאת, אם השני מחזיק אותו בלא תנאי של שותפות, הרי, כפי שכתבנו למעלה, לא נגרע מחלקו של התלמיד חכם, והנדיב שעשה תנאי שותפות לא יוכל להתנגד. לכן, במקרה דנן אין שום מניעה להוסיף שותפות עם אנשי הצבא.

י"א. הצורך לעשות את תנאי השותפות מראש

שאלה תשיעית:

האם יש צורך לעשות את תנאי השותפות מראש?

בגמרא⁵⁴ מובא: "כי אתא רב דימי, אמר: הלל ושבנא אחי הוו: הלל עסק בתורה (מתוך עוני); שבנא עבד עיסקא (= עשה עסקים ונתעשר). לסוף אמר לו: תא נערוב וליפלוג (= לבסוף אמר בנא להלל: בוא נערב ונחלק, ר"ל אני אתן לך חצי כספי, ואתה תתן לי חצי שכר תורתך). יצתה בת קול ואמרה⁵⁵: 'אם יתן איש את כל הון ביתו וגו' " (והמשך הפסוק הוא "באהבה, בוז יבוזו לו"). על סמך גמרא זאת כתב רבנו ירוחם⁵⁶: "העוסק בתורה, קודם שיעסוק, יכול להתנות, שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון. אבל אחר שעסק כבר ונותן לו חלק בשביל ממון, אינו כלום, כדכתיב 'אם יתן איש את כל הון ביתו וגו', וזה ענין הלל ושבנא – כדאיתא בסוטה".

דברי רבנו ירוחם הובאו בבית יוסף⁵⁷, וכן כתב הרמ"א⁵⁸: "אבל אם כבר עסק בתורה, אינו יכול

53. חלק ז' סימן פ"ז.

54. סוטה כ"א ע"א.

55. שיר השירים ח', ז.

56. נתיב שני חלק שלישי.

57. יורה דעה סימן רמ"ו אות א'.

58. הגהה על השולחן ערוך, יורה דעה סימן רמ"ו סעיף א'.

למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו". הלכה זאת מופיעה אצל פוסקים רבים⁵⁹. לאור זאת, כדי שלומדי התורה יוכלו לתת לאנשי הצבא מחלקם בלימוד התורה, עליהם לעשות את תנאי השותפות מראש.

י"ב. סיכום

יש חשיבות רבה ביצירת שותפות בין לומדי התורה לבין אנשי הצבא באופן שקבוצות לומדים "תאמצנה" יחידות צבאיות, ולומדי התורה יתנו קודם הלימוד, שלאנשי הצבא באותן היחידות יהיה חלק בזכויותיהם בלימוד התורה. רצוי מאוד, שינוסח כתב שותפות מתאים, שעותק ממנו ימצא הן אצל הלומדים והן אצל החיילים. והקב"ה ישמור ויציל את חיילינו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם, ידבר שונאינו תחתיהם ויעטרם בכתר ישועה ובעטרת נצחון. ויקיים בהם הכתוב⁶⁰: "כי ה' אלקיכם ה' לך עמכם להלחם לכם עם א' ביכם להושיע אתכם".

י"ג. נספח: נוסח מוצע לכתב השותפות

אנו מציעים את הנוסח הבא לכתב השותפות:

זכות התורה היא חרב של ישראל

הגמרא (נדרים ל"ב) מבארת את הפסוק "וירק את חניכיו" (בר' י"ד) הנאמר באברהם "שהוריקן בתורה", ומפרש הרא"ש: "זרזן בזכות התורה, ובשבילה ניצחו במלחמה". אכן, התורה נקראת חרב, שהרי נאמר (תהלים מ"ה): "חגור חרבך על ירך, גבור, הודך והדרך!", ואומרת הגמרא (שבת ס"ג): "האי בדברי תורה כתיב".

כן נאמר בגמרא (סוטה כ"א) שהתורה "מגנא ומצלא". והנצי"ב כתב ("העמק דבר", בראשית י"ד, י"ד), שזכות התורה היא חרב של ישראל, ובזה הזכות הגין ה' ולחם בשביל אברם. עוד הוסיף שם, שכל שהמלחמה כבדה, יש להעמיק יותר בהלכה ולשנן את החרב, וכך עשה אברם – הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה, עד שהיה קשה להם להבין, והוריקו פניהם.

והואיל שבזמן שאנשי הצבא עסוקים בפעילות מבצעית, פטורים הם מתלמוד תורה (רש"י מגילה ג.

59. כגון שו"ת מהר"ם אלשקר סימן ק"א, שו"ת "אבקת רוכל" סימן ב', שו"ת "אגרות משה" חלק יו"ד ד' סימן ל"ז, שו"ת "מנחת יצחק" חלק ו' סימן ק', שו"ת "ציץ אליעזר" חלק ט"ו סימן ל"ה, ועוד.

60. דברים כ', ד.

וסנהדרין מ"ד:), ועוד יש להם זכות גדולה בזה שפעילותם מאפשרת לאחרים ללמוד תורה, כפי שמצינו בגמרא (ברכות י"ז) על זכותן הגדולה של הנשים, המאפשרות לבעליהן ולבניהן ללמוד תורה. אך מאחר שאין דינה של זכות המסייע ללמוד תורה – כשכר תלמוד תורה ממש ("אגרות משה" חלק יו"ד ד' סימן ל"ז), הרי לימוד תורה בעת הפעילות המבצעית יגביר את זכויות הלוחמים ויסייע להם לנצח במלחמה.

והואיל ובמדרש (בראשית רבה צ"ט) נאמר: "זבולון לחוף ימים ישכון" (בר' מ"ט) – הרי זבולון קדם ליששכר, שכן מייחסן ייששכר, זבולון. ולמה כן? אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו. לפיכך קדמו", על-פי זה כתב הטור (יו"ד רמ"ו): "ומי שאי אפשר לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן, יספיק לאחרים הלומדים, ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו".

והואיל ורבינו ירוחם כתב (על סמך הגמרא סוטה כ"א) שהעוסק בתורה – קודם שיעסוק יכול להתנות, שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו ייששכר וזבולון, אבל אחר שעסק כבר ונותן לו חלק בשביל ממון אינו כלום,

לכן קיבלנו על עצמנו, אנו תלמידי הכולל/הישיבה... לבוא בתנאי שותפות עם היחידה... בצבא, ההגנה לישראל, ובעבור שהם בפעילותם מאפשרים לנו ללמוד בהשקט ובבטחה, אנו מתנים מראש, שיהיה להם חלק בלימוד התורה שלנו.

והקב"ה ישמור ויציל את חיילינו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם, ידבר שונאינו תחתיהם ויעטרם בכתר ישועה ובעטרת נצחון. ויקוים בהם הכתוב (דברים כ', ד'): "כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם א' יביכם להושיע אתכם".

